

XV. Doamna Maria a intrat, l'a privit, i-a pus mâna pe frunte, Domnul doarme liniștit, între o horcăitură și un oftat, la mine nici nu s'a uitat, poate că nici nu m'a văzut, apoi a ieșit, trăgând ușa după fotele fremătătoare ale Măriei Sale. Orice ne e dat să vindecăm, avea obiceiul să spună Fra Anselmo, la Salerno, numai de moarte nu putem vindeca. *Contra vim mortis non est medicamen in hortis*. Nici cu leacuri doftoricești, nici cu vrăjitorii. E ceva în fiecare din noi, ceva care nu ascultă de poruncă omenească. Tot ce au crezut despre puterea infinită a omului, odată liberat de apăsarea Bisericii și a amenințărilor de dincolo, s'a dovedit cu prisosință a fi minciună, sau cel puțin amăgeală umanistă. Nici măcar de războaie n'au știut să ne ferească, și ce să mai zic de ciumă, de holeră și de alte vătămături! Simțeam cum, încetul cu încetul, se topea în oameni speranța pe care Petrarca cel dintâi, apoi neoplatonicienii și, odată cu ei, magii de toate chipurile și asemănările, o aprinseseră dinspre Florența către restul lumii.

În anul în care Ștefan mă trimise în apus ca să-i aduc vești, cărți și leacuri pentru rana lui, mă aflu încă sub farmecul iluziilor mele din tinerețe, deși Moldova mi le topea, una după alta, înclinată cum se afla către miezul pământului, care nu era, așa cum Dante ne-o dovedise, decât o ieșire către cer. Era în 1492. Ajunsesem primăvara la Veneția, când trandafirii aruncau peste ziduri dorul lor colorat și parfumuri chemătoare către tărâmul de dincolo de ape, de care prindeau de veste numai când trandafirii dela Mestre lăsau duse de vânt către lagună miroasele lor dătătoare de siguranțe și de ortodoxii. Păreau pictați de Ghirlandaio, ornamente neadevărate, imitații cerești tinzând către ispite și nesiguranțe. Întocmai lumii din care făceau parte. Rătăceam în gondolă pe căile de mare ale orașului în care mă născusem, căutam în umbrele depe ziduri resturi din sufletul meu de copil, vedeam

curtezanele aplecate spre trecători astfel încât să-și facă văzute farmecele de sub pieptare, priveam după călugări care nu se mai minunau de nimica, cetatea închinată Evanghelistului părea acuma, în amurgul sfârșitului de veac, dedicată altor cucernicii, cu atât mai profane și mai înrădăcinate în conștiințe cu cât politica însăși a Senatului și a dogelui nu se mai trăgea din Scripturi, ci din aceea a cărților lumești. Veneția, care rezistase cu tărie noilor învățacei, chiar și în arta de a picta, curenților de frig rațional care urcau dinspre Arno, se lăsa fără știrea ei, oboșită de atâta luptă pe mare și pe tărâmul sufletului, către plecarea steagurilor. Avea să fie fericită, răsunătoare de veselii, între cântări și lumini de baluri, însă mai nimic din strădaniile ei de odinioară, nici măcar aspra ei bătălie împotriva semilunei, nu mai erau decât istorie, parte din trecut, lipsită de orice fel de oglindire către viitor. Legile protejau pe curtezane, doar-doar bărbații, stricați de vițiile orientale, s'ar fi lepădat de sodomii, căutând, după moda turcească, dar și după riturile filosoficești ale Academiiilor platonicești, inspirată liniștire în trupuri asemănătoare, în stearpa împreunare care ne ducea către sfârșit până și pe această cale. Moartea noastră, ca și a omenirii, putea veni din această proastă înțelegere a amorului, așa cum fusese și învățătura albigensilor provensali sau a patarinilor milanezi. Procreația devenea păcat și urâțenie, când fusese exact contrariul în epoca lui Dante și a lui Giotto. Până și în îmbrățișarea prietenilor simțeam necurata progresiune, pe care nu o priveau astfel decât ultimii preacucernici care se refugiau în mănăstirile cele mai ferite, departe de centrul lagunei și de chemările antichității. Anii, sau Moldova, ceea ce pentru mine era tot una, mă desvățaseră de a mai fi venețian. Timpul meu se mutase în altă parte.

Mi-au rămas clar în minte, din acea călătorie printre poeți și stranii muze, printre fanatici și nebuni, un tânăr

despre care nu am mai auzit nimic între timp, o femeie înălțătoare și un călugăr dominican, despre care s'a vorbit în ultimul timp în Italia mai mult decât despre aflarea drumului apusean către India. Nicolò și Girolamo. Amândoi la Florența, mai dușmani între ei decât un creștin și un turc. Avea douăzeci și unu de ani, umbla precedat de o frunte înaltă, pe care o urma, la respectuoasă distanță, o față îngustă și inexpresivă, ca și cum acel om îmbibat de lecturi clasice, ar fi trăit mai mult din cărți decât din bucate sau din amoruri. *Sono il principe dei noncristiani*, zicea despre sine, aruncând priviri disprețuitoare în jur, chiar și în fața Signoriei, mai ales dacă trecea pe lângă noi vreun cleric sau vreun neguțător burtos. Venise de curând din satul lui, undeva prin Toscana și se pregătea să tragă ițele cele mai subtile ale republicei. Se numea Nicolò Macchiavelli. Născut în sărăcie, zicea: m'am învățat mai întâi să sufăr și apoi să mă bucur. N'avea decât niște cărți într'o ladă drept singură bogăție și o minte atotcunoscătoare. Un orgolios, produs tipic al epocii care, cu toate trufiile ei, dădea semne de oboseală, mai ales la Florența. Celălalt ajunsese prior la San Marco, începuse să fie privit drept un profet, aduna în biserici, când propovăduia, mulțimi însetate de adevăruri pe care nimeni nu le mai spusese depe timpul lui Toma din Aquino, și se dușmănea cu toți atotputernicii care i se iveau în cale, începând cu Papa și terminând cu Lorenzo Magnificul. La Roma domnea depe tronul Sfântului Petru un om al secolului, simbol al învățăturii umaniste și al viciilor care o rodeau pe dedesubt. Între fratele dominican Girolamo Savonarola și curtea dela Roma, ca și între frate și tiranul florentin, se aprinsese de ani de zile o polemică înverșunată. Orizontul era în flăcări, în spirit, și în piețe, ca și cum niște vreascuri vechi și uscate ar fi luat foc, pe care lumea le venerase până atunci, considerându-le drept incombustibile, în timp ce învățături uitate, trase

din cuvintele lui Isus, scoteau capul la lumina cea nouă, arzând și vestejind pentru o clipă torsurile albe și capitelurile scânteietoare de frumusețe păgână, din care se trăgeau rigorile ca și deșănțările cărturărești. Undeva, prin nordul atrăgător de desbinări și de orgolii, cuvinte aspre se ridicau în acelaș timp, în cadrul unei bătălii care părea sortită să nu mai aibă sfârșit. Când îi povesteam lui Ștefan Vodă, odată întors la Suceava, acea încurcătură de idei și de fanatisme, de speranțe și de căderi în disperare, strângea din umeri: oricum ne-om întoarce, suntem sortiți a înțelege numai o parte; din această neputință de a cuprinde totul ne vine și setea de sânge. Cum spuneai? mă întreba. Antropofagie.

Repeta cuvântul cu mare și vizibilă plăcere. Suntem antropofagi din neputința de a ne sătura din nimicuri și din bucățele. Dacă am ști, n'am mai avea nevoie de bătălii. Sângele altora ne e hrană neîndestulătoare, însă de alta nu putem da, nici în cărți, nici în Bisericile în discordie, nici la capătul zăngănitului de săbii.

Nici în fața Turcilor, la Războieni, nu trăsesem o spaimă mai mare. Ne înconjurase o mulțime de *piagnoni* de-ai lui Savonarola, unii din ei auziseră de Nicolò proclamându-și condiția lui de necreștin, alții dădeau mai multă crezare pumnalului meu al cărui mâner cizelat cu artă actuală părea a contrazice asigurările mele de om de bine, de venețian ortodox, cert este că unul din cei ce se apropiaseră mai mult de mine îmi smulse pumnalul din teacă și-l aruncă în rugul care ardea în mijlocul pieței. Altul, în acelaș timp, îl trăgea pe Nicolò către foc, gata de a-l confunda cu o eterodoxie umanistă, cu o statuie păgână demnă de a lua și ea calea focului. Se consumau în flăcări, dinaintea noastră, tablouri, cărți, manuscrise, obiecte de tot felul, orice lucru socotit de către mulțimea de plângăreți drept eretic și deci anticreștin. Grupuri compacte colindau străzile Florenței în căutare de

victime artistice. Tot ce era considerat drept artă păgână, fruct al unui secol de rătăcire, era smuls de pe pereți, luat de pe soclu, scos din sertare și din rafturi și aruncat în mijlocul rugurilor care ardeau zi și noapte și în jurul cărora grupuri de copii intonau imnuri sacre, în timp ce persoane mai în vârstă vărsau lacrimi de jale pe umerii secolului păcătos și nevăzut, dar prezent în toate arătările către lume ale orașului. Lorenzo murise de curând, nu în miros de sfințenie, și Fra Girolamo se înstăpânea peste suflute, încercând, așa cum îmi mărturisea Nicolò, să facă din cetatea de pe Arno un regat al lui Christos, un Stat puternic ridicat împotriva păgânității, chiar dacă aceasta venea dela Roma. Mai cu seamă în acest caz. Nu ne fu ușor să scăpăm din brațele care ne apucau de pretutindeni, să strigăm în gura mare adeziunea noastră la doctrina dominicanului și să ne strecurăm către o străduță care ne scoase dincolo de zarvă, cu hainele, dacă nu rupte cel puțin în stare de mototolită neliniște. Rămăsesem fără pumnal, aveam să-mi cumpăr altul a doua zi, nu asta era grija mea cea mare, ci acel tumult fanatizat de cuvintele Celui ce, e drept, adusese pace între oameni, dar și sabia. Depindea de oameni interpretarea într'un sens sau într'altul. Savonarola întrupa violența purificatoare a mesajului evanghelic, trecând dincolo de liniștea adusă creștinătății de Sfântul Francisc din Assisi și de care oamenii nu mai voiau să știe.

Caii ne așteptau în ușa osteriei, bătând nerăbdători din copite, mai că se lăsase seara când ne îndreptarăm către Careggi. Nu departe de vila în care își dăduse suflul Lorenzo, locuia, într'o casă dăruită de tiran, unde se instalase și Academia platonice, Marsilio Ficino, maestrul și izvorul tuturor schimbărilor, dacă astfel de schimbări pot descinde dintr'o singură sursă. Era un om agreabil, în plină maturitate (se născuse în Valdarno la 1433), oglundind pe fața lui brăzdată de cute parcă pictate de

cineva, parcă chiar de maestrul Masaccio, o neliniște pe care o desvăluiam cu încetul în persoanele cele mai cunoscute sau mai reprezentative pe care le întâlneam în acea călătorie de pomină. Zic de pomină pentru că nu-i găsesc un nume mai potrivit, vreau să spun mai modest. În decurs de câteva luni, între Aprilie și Septembrie între Veneția și Roma, aveam să citesc acea îngrijorare, ca pe un sigiliu, pe chipurile și mai ales în privirile contemporanilor mei talieni. Altfel întoarse către viață decât cele ale Moldovenilor. Deosebirea mi se părea demnă de a fi comunicată, și din acea deosebire desfășurai teme de lungi comentarii cu Măria Sa, în iarna anului 1492, după ce mă întorsesem, plin de noutăți și încărcat de presimțiri, din pelerinajul meu talienesc.

Furăm poftiți în biblioteca Academiei, unde putui descifra în grabă, înșirate pe polițe de stejar lustruit, dominată perspectiva încăperii scufundată în umbră de bustul lui Platon: întâi operele gazdei, *De christiana religione* și *Theologia platonica*, apoi *Rimele* lui Petrarca și opera lui în proză latinească, *De seculo et religione* de Coluccio Salutati, *Dialecticarum disputationum* de Lorenzo Valla, *Roma instaurata* de Flavio Biondo, *De rebus coeles* de Giovanni Pontano, *Oratio de dignitate* de Pico della Mirandola, *De profundis* și *Della famiglia* de Leon Battista Alberti, *Cântecele de carnaval*, la loc de cinste, ale lui Lorenzo de' Medici și mai multe opusculă de Angelo Poliziano, care se afla acolo în persoană când sosirăm și rămase cu noi până mai târziu, puțin înainte de plecarea noastră. Alte două busturi de marmură sprijineau rafturile cu cărți, într'atât păreau de solemne și de sigure de ele însele, acelea, aflai dela Poliziano, ale lui Ghemistos Pleton și Giovanni Argiropulo, fugarii bizantini care aduseseră cu ei în Italia pasiunea pentru filosofia platonice și, în mare parte, erorile căzute în magie neagră ale lui Plotino, ale gnozei alexandrine și ale magiei negre. Mi

se părea ciudat cum de focul purificator, care fusese pe punctul de a ne devora și pe noi în decursul aceleiași zile, nu ajunsese până la Careggi, probabil numai pentrucă vila Medicilor se afla peste drum de Academie, instalată în toată splendoarea ei florentină, făcută din ce era mai vechiu și din ce era nou, în centrul târgului. Din acel loc, așezat între coline și măslini, se revărsase peste lume tot ceea ce o înnoise, în ultimele decenii, până în fundul măruntaielor ei profane. Spre binele sau spre răul contemporanilor, era poate că prea devreme ca să pot judeca cu exactă cunoaștere a lucrurilor. Mă aflu acolo grație relațiilor pe care tânărul Nicolò le stabilise cu Ficino, nu de mult, e adevărat, însă între maestru și învățăcel (n'aș ști cum să-i spun altfel, deși Macchiavelli nu-și recunoștea drept maeștri decât pe Cicero și pe alți câțiva, pe nimeni dintre cei vii, așa cum avea să-mi mărturisească la plecare) se stabilise în mod vizibil o transmisiune în sens unic de gânduri și poate chiar și de influențe.

Să revin însă la chipurile celor doi umaniști. Conversația se desfășură dela început, după o scurtă introducere asupra meseriei mele de medic al principelui Ștefan, pe care-l cunoșteau și sub numele de „atlet al lui Christos” („dacă ne-ar apăra numai de Turci ar fi mai bine”, spuse Poliziano, și nu înțelesei atunci ce voia să spună exprimând acel regret), trecurăm la evenimentele care cutremurau Florența din temelii, mai ales după moartea lui Lorenzo, întâmplată în vila de alături în Aprilie trecut. Îmi dădeam seama foarte bine, nu de geaba eram medic, de urmele pe care o adâncă neliniște o ducea în afară, către trăsăturile feței, atât la Ficino cât și la Poliziano, concluzia trasă din lectura unor texte ale lui Petrarca, prezente încă în buna mea memorie de medic, astfel încât întrebai dacă între neliniștea vădită a gazdelor mele și sentimentul de *aegritudo* care vorbește poetul *Rimelor* în celebrul *Secretum* (mai precis *De secreto conflictu curarum*

meorum) se putea stabili vreo legătură dela cauză la efect. Nicolò schiță o vagă dorință de a lua cuvântul, însă rămase cu gura închisă, nu fără a lăsa înscrisă pe față o vizibilă părere de rău, în clipa în care Angelo Poliziano începu să vorbească. Îmi dădeam seama cu admirație că ar fi putut, tot atât de bine, să mi se adreseze în latină sau în grecește și că alesese toscana numai pentru că așa se exprimase dela început, rezervându-și cunoștințele de limbi clasice pentru conversațiile cu cei mari, probabil cu Lorenzo nu discuta decât pe limba lui Virgiliu, și pe cea a lui Homer cu Ghemistos Pleton și cu nobilii fugari veniți dela Bizanțul ocupat, fugari de care e plină Italia încă și acum. *De secreto conflictu curarum meorum*, spuse, citând titlul întreg al cărții lui Petrarca, pune în evidență, în conversația închipuită pe care poetul o întreține cu Sfântul Augustin, atâteașteiutorul întru cele platonice, de o îngrijorare care o anunță pe a noastră, este evident, însă timpurile nu mai sunt aceleași, au trecut de atunci mai bine de un secol, și deci preocupările noastre s'au modificat și ele. Dacă ar fi trăit printre noi, Petrarca ar fi ieșit din Biserică, deci, cu siguranță, incertitudinea lui permanentă între a rămâne fidel credinței și instituției pe care o sluja, pe de o parte, și poezie, pe de alta, n'ar mai fi cunoscut-o, sau poate în alt fel, mai puțin dramatic. Din liniștea cu care, astfel, s'ar fi ales, dincolo de acea insuportabilă îngrijorare de eclesiastic copleșit de sentimentul păcatului, poate că nu s'ar fi tras nimica, nicio operă demnă de a ne fi fost păstrată în memorie. Din acea *aegritudo* petrarchiană s'au născut atât versurile în toscană, cât și operele lui latinești, printre care *Secretum* nu e cea mai de lepădat. Ceea ce-l chinuia pe Petrarca, așa cum el însuși o mărturisește, e „comerțul cu Venus”, în măsura în care un om al Bisericii, prieten cu cardinalul Colonna și protejat al Papii, nu numai că o cântă pe Laura dar, dincolo de acel amor platonice de toată lumea

cunoscut, întreținea legături mai aristotelice, ca să zic așa, cu alte femei, cu care de altfel a avut mai mulți copii. Îl neliniștea condiția lui de cleric, supus votului castității, cât și faptul poetic, închinat lui Venus atât în *Rime* cât și, mai cu seamă, în peregrinările prin proza cotidiană. În plus, dedicat credinței și celor bisericești, își făcea din glorie o preocupare profană legată de fiecare clipă, obligat la aceasta de faptul că locuia într-o cetate ca Avignon, unde poetul, după cum el însuși o mărturisește, se plictisea în mod cumplit. „Te domină o funestă boală a spiritului”, îi spunea Sfântul Augustin, „pe care cei moderni o numesc *acidia*, iar cei vechi o cunoșteau sub numele de *aegritudo*”. Cum putea fi altfel între zidurile abia ridicate ale unui oraș lipsit de orice fel de amuzament și de duh?

Poliziano se ridică de pe scaun și, cu gesturi de cunoscut al locurilor, se îndreptă către bibliotecă, de unde scoase cu degete învățate o carte groasă, pe care o răsfoi fără grabă, aflând însă imediat ceea ce căuta, și ne citi următoarele: „Cine ar putea descrie cum trebuie lăncezeala și plictisul zilnic al vieții mele și orașul cel mai trist, mai turbure din lume, mică hazna plină de toate gunoariile lumii? Cine ar putea închide în cuvinte aceste lucruri care, aici ca și pretutindeni, stârnesc numai scârbă: ulițele împuțite, pe care își fac veacul împreună câini turbați și porci murdari; scârțâitul roților făcând să tremure pereții; după fiecare colț îți sare înaintea o căruță neașteptată; lume de toate culorile; repugnantul spectacol al cerșetorilor și, alături, desfrâul celor bogați: scufundați cei dintâi în amărăciunea lor, iar ceilalți bălăcindu-se între plăcere și preacurvie; și, în sfârșit, atâtea cugete în vrăjmășie și stări de fapt atât de diferite, zgomot neîncetat de glasuri turburi, înghesuiala de pe străzi între trecătorii care-și dau brânci unii altora? Toate acestea omoară simțurile celui obișnuit cu ceva mai bun și fură din liniștea celor care dispun de o stare de spirit mai înaltă...”